

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ПРЕВЕНЦІЇ КОРУПЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНИЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ПРОСТІР

Швець Д. В., Кісіль З. Р.

Актуальність наукової розвідки полягає у тому, що існуюча проблема запобігання корупції є не лише національною, а й у цілому всесвітньою проблемою. Метою статті є дослідження міжнародного досвіду запобігання корупційним деліктам із метою імплементації його у вітчизняне законодавство. Методологічним підґрунтям статті є система методів і прийомів наукового пізнання, саме: системний аналіз, компаративістсько-імплементаційний метод, статистичний метод, ретроспективний метод.

У статті здійснено системний розгляд міжнародних концепцій запобігання корупційним деліктам. Зазначено, що в умовах наявних глобалізаційних процесів, котрі мають місце в сучасному соціумі, украй великого значення набуває потреба в імплементації позитивного зарубіжного досвіду в систему чинного законодавства України. Здійснено ґрунтовний аналіз низки заходів провідних держав, котрі покликані превентувати корупційні правопорушення.

Позиціоновано позитивний досвід держав, у яких найнижчий рівень корупції, із зазначенням шляхів досягнення ними такого результату. Проаналізовано антикорупційні стратегії таких країн, як Сінгапур, Нідерланди, Бельгія, Ізраїль, США, Словацька Республіка, Німеччина, Польща. Звернено увагу на те, що у державах, де низький рівень корупції, у моделях запобігання корупції репресивні заходи поєднуються з комплексним усуненням детермінант корупційних правопорушень.

Зазначено, що новітня стратегія запобігання корупції повсякчас вимагає розбудови активного співробітництва державних органів, органів правоохорони та громадянського суспільства в частині превенції та протидії корупційним деліктам. Водночас важливою детермінантою запобігання корупційним деліктам є зростання громадянської свідомості.

Акцентовано увагу на тому, що корупційні правопорушення є вкрай небезпечним феноменом, котрий, на жаль, притаманний усім державам сучасного світу.

Зазначено, що низка зарубіжних держав домоглася створити сучасний дієвий алгоритм запобігання та протидії корупційним правопорушенням. Ураховуючи європейський вибір нашої держави, є нагальна потреба у створенні та реалізації нової антикоруп-

ційної політики з урахуванням позитивних аспектів наявного міжнародного досвіду.

Ключові слова: концепція, міжнародний досвід, імплементація, чинне національне законодавство, корупційні правопорушення.

Shvets D. V., Kisil Z. R. Key aspects of transnational practice of corruption prevention and prospects of their implementation in the domestic political and legal sphere

The relevance of scientific intelligence is that the existing problem of preventing corruption is not only a national problem, but also a global problem. The purpose of the article is to study the international experience in preventing corruption offenses in order to implement it in domestic law. The methodological basis of our scientific article is a system of methods and techniques of scientific knowledge, namely: systems analysis, comparative-implementation method, statistical method, retrospective method.

The article provides a systematic review of international concepts for the prevention of corruption offenses. It is noted that in the current globalization processes that take place in modern society, the need to implement positive foreign experience in the system of current legislation of Ukraine is extremely important. A thorough analysis of a number of measures of the highly developed states aimed at preventing corruption offenses was also carried out.

Positive experience of the states with the lowest level of corruption is positioned, indicating the ways to achieve such a result. The article analyzes the anti-corruption strategies of such countries as Singapore, the Netherlands, Belgium, Israel, the United States of America, the Slovak Republic, Germany and Poland. Attention is drawn to the fact that in countries with low levels of corruption, repressive measures prevailing in anti-corruption models are combined with the comprehensive elimination of the determinants of corruption offenses.

The article notes that the latest strategy to prevent corruption always requires the development of active cooperation between government agencies, law enforcement agencies and civil society in preventing and combating corruption offenses. At the same time, an important determinant of preventing corruption offenses is the growth of social consciousness.

Emphasis is placed on the fact that corruption offenses are an extremely dangerous phenomenon, which, unfortunately, is common to all countries of the modern world.

It is noted that a number of foreign countries have managed to create a modern and effective algorithm for preventing and combating corruption offenses. Taking into account the European vector of our state, there is an urgent need to create and implement a new anti-corruption policy, taking into account the positive aspects of existing international experience.

Key words: *concept, international experience, implementation, current national legislation, corruption offenses.*

Вступ. За умов проєвропейської траєкторії розвитку, світових глобалізаційних процесів і збереження найкращих національних усталених правових традицій постає природним питання стовно наявності у чинному національному законодавстві [1] власне міжнародних правових стандартів стосовно відповідальності за корупційні правопорушення. Нині серед науковців має місце дискусія, котра стосується здебільшого міжнародних стандартів власне кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Коли має місце диспут стосовно стандартів відповідальності, повинно йти і про адміністративну відповідальність за дії чи бездіяльність, котрі пов'язані з корупцією. Перш за все, це зумовлюється спільним як історичним, так і правовим розвитком зазначених феноменів і певною недосконалістю норм адміністративного права.

Серед науковців, котрі займалися проблематикою дослідження корупційних деліктів, удосконалення вітчизняного законодавства, є наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів. Так, S. Abdallah, R. Sayed, I. Rahwan, B. Leveck, M. Cebrian, A. Rutherford, J. Fowler [2] зазначають, що нині в суспільстві існують дебати стосовно того, як краще запобігати негативному феномену корупції. У своїй науковій розвідці автори розглянули вплив корупції на еволюцію співпраці та покарання та презентували авторську модель, котра відображає еволюційне обґрунтування того, чому надання суспільних благ рідко процвітає у країнах, котрі покладаються лишень на сильні

централізовані інституції. Автори висували, що участь громадян у процесах запобігання корупції є фундаментальною необхідністю для охорони громадських благ [2].

W. Johannes, Y. Taha, L. Balázs, K. János [3] цілком слушно зазначають, що «...корупція є соціальною чумою, коли прибутки отримують невеликі групи, а витрати на неї несе кожен». Автори зазначають, що «...значні розбіжності у її рівні поміж країнами та усередині їх свідчать про взаємозв'язок між соціальною структурою та поширеністю корупції». На думку авторів, «...корупція є взаємопов'язаною з такими соціальними аспектами суспільства, як сегрегація, міжособистісна довіра, громадянська свідомість та залучення громади, позаяк корупція є колективним результатом спільноти, сформованої взаємодією між людьми» [3].

Досліджуючи психологічні аспекти корупції в державному управлінні, O. Dragan, G. Yermakova, A. Chvaliuk, O. Kurchin, O. Karagodin [4] слушно зазначають, що «...амбіції державних службовців швидко розбагатіти, їх низька самооцінка, психологічна залежність, сприйнятий у суспільстві імідж, почуття безкарності є основними психологічними аспектами, котрі штовхають людей до корупції». Автори вважають, що «...власне почуття безкарності слід уважати основним чинником впливу, що стимулює саме дії державних службовців» [4].

M. Bader, O. Huss, A. Meleshevych, O. Nesterenko [5] вважають, що чинники, котрі пов'язані з успіхом у антикорупційній діяльності, «...поділяються на три великі категорії: фактори навколишнього середовища, стратегії адвокації організацій громадянського суспільства та їх організаційні характеристики». На думку авторів, «...усі антикорупційні ініціативи вступають у протиріччя з двома ключовими дилемами: недостатній потенціал у плані фінансових та людських ресурсів і відсутність надійної бази підтримки». Автори виснують, що найефективнішими є ті організації, котрі спроможні вирішити одну із цих дилем, а також вважають, що політична воля місцевої влади є важливим чинником антикорупційної діяльності. Слушною є позиція авторів щодо потреби імплементації міжнародного досвіду в частині «...передачі знань і навичок від антикорупційних організацій із більшим потенціалом до організацій із меншим потенціалом» [5].

Наукові дослідження власне цих науковців сприятимуть імплементації міжнародного досвіду запобігання корупційним деліктам як вектору

створення національної антикорупційної стратегії в Україні.

1. Аналіз результатів опитування міжнародних організацій «Євробарометр», Transparency International, Corruption Perception Index, Open Budget Survey

Аналізуючи міжнародний досвід запобігання корупційним деліктам, можна висувати про те, що їхні прояви є тими детермінантами, котрі створюють достеменну загрозу демократії та безпеці країнам світу, чинять негативний вплив на всі сегменти суспільного життя. За наявності масштабних корупційних проявів, на нашу думку, увагу слід акцентувати власне на усуненні причин, а не на запобіганні та протидії конкретним виявам.

Грунтовний аналіз наукового доробку учених-адміністративістів дає авторові змогу висувати таке: 1) у правових системах зарубіжних країн у законодавстві не застосовується термін «боротьба» - суб'єкти законодавчої ініціативи закладають у нормативно-правових актах лише принципи превенції деліктів, котрі притаманні тільки певній сфері діяльності; 2) серед домінуючих причин розроблення та реалізації ефективного алгоритму превенції корупційним деліктам позиціонується налагоджений механізм міждержавної взаємодії та взаємодії органів правоохорони не лише на регіональному рівні, а й на міжнародному; 3) активна участь у запобіганні корупційним деліктам низки міжнародних установ (ООН, Інтерпол, Світовий банк, Рада Європи, Міжнародний валютний фонд).

Водночас слід відзначити, що дискурсивний доктринально-правовий зріз корупційної дилеми конформізується з показниками, здійсненими Всесвітнім банком, які свідчать про те, що під час реалізації значних реформ та конституційних трансформацій значно зростають можливості до протиправної діяльності та корупційних деліктів. Окрім того, у ЗМІ повсякчас позиціонуються факти наявних конфліктів інтересів, котрі мають місце внаслідок послугування державними посадами для отримання неправомірної вигоди у таких масштабах, що спричиняє значну соціальну проблему. Зазначений факт є визначальною детермінантою для продукування негативного сприйняття соціумом діяльності представників влади, власне, як такої, котра спрямована лише на отримання особистого або групового зиску.

У 2021 р. Євробарометром ЄС було здійснено спеціалізовану наукову розвідку в частині позиціонування рівня корупційних деліктів. 67% опитаних респондентів зазначили, що корупція є одним

зі складників ділової культури у їхніх державах. 47% респондентів, котрі проживають у ЄС, зазначають, що впродовж останніх трьох років рівень корупції значно зріс. Серед держав ЄС, у яких значний рівень корупції, - Словенія (74%), Кіпр (73%), Румунія (67%), Португалія (68%). Так, на думку більшості європейців, корупція є в усіх царинах із надання державних послуг. На думку 57% опитаних, корупція превалює серед політичних діячів національного щабля. Третина європейців відзначають домінування корупції в системі охорони здоров'я (48%), серед інспекторів контролюючих підрозділів (35%), органів правоохорони (34%), посадовців, котрі уповноважені надавати ліценції та дозволи (32%), співробітників у сфері юриспруденції, суду та митниці (41%) [6].

32 бали зі 100 можливих одержала Україна в Corruption Perception Index (Індексі сприйняття корупції) у 2021 р. Показник України понизився на 1 бал, і нині наша держава займає 122-е місце серед 180 країн CPI [7].

За статистикою Міжнародної організації Transparency International [8], країни, котрі є у першій десятці за рейтингами ефективних заходів запобігання корупції, розробили та запровадили у практичну площину дієвий механізм запобігання корупції. До цих держав (за порядком зростання рейтингу) слушно віднести Данію, Фінляндію, Швецію, Нову Зеландію, Канаду, Нідерланди, Норвегію, Австралію, Сінгапур, Люксембург, Швейцарію, Ірландію, Німеччину, Великобританію, Ізраїль, США, Австрію.

Відповідно до даних Open Budget Survey 2021 Ukraine, значно зріс показник громадської участі (із 33 балів у 2019 р. до 39 балів у 2021 р.), котрий нині у 2,78 рази перевищує всесвітній показник (14 балів) і є найліпшим серед країн регіону, котрі включено до зазначеного рейтингу [9].

Слушною є думка науковців стосовно імплементації позитивного міжнародного досвіду в частині запобігання корупції, позаяк в Україні, на жаль, нині відсутній дієвий механізм запобігання та протидії цьому негативному феномену.

2. Роль та значення міжнародного досвіду в частині превенції корупційним деліктам

Систематизацію міжнародного досвіду в частині запобігання корупції, на нашу думку, слушно розпочати з ефективної антикорупційної моделі, запровадженої у Сінгапурі. Прогрес цієї держави в частині динамічного розвитку відслідковується в усіх аспектах (соціальному, політичному, економічному розвитку), набув якостей сталої геометричної прогресії впродовж корот-

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

кого проміжку часу - орієнтовно 35-40 років. Виникає слушне питання, що, власне, було квінтесенцією такого форсованого прогресу. Прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю зазначав: «...перший уряд країни у протистоянні корупції зіштовхнувся з декількома проблемами. Закон, що був покликаний регулювати процес боротьби з корупцією, був абсолютно неефективним через недовіру антикорупційних заходів. Значна кількість корупційних правопорушень не охоплювалася предметом його правового регулювання, а працівники правозастосовних органів не були наділені достатніми повноваженнями для провадження ефективної діяльності. Окрім цього, складність протидії корупції зумовлювалася і тим фактом, що значна кількість вищих посадових осіб була вже де-факто залучена у корупційну діяльність» [10, с. 267].

Домінуючим чинником успіху антикорупційної програми Сінгапуру була реалізація комплексного адміністративного реформування, у контексті якої грошове утримання державних службовців було збільшено вдсятеро. Лі Куан Ю вважав, що державним службовцям необхідно виплачувати максимальну заробітну плату, позаяк вони є уособленням чесної та справедливої влади. Неналежний рівень фінансування їхньої професійної діяльності може зумовити генерування в їхній свідомості схильності до залучення до корупційних схем [10].

Із метою запобігання корупційним деліктам у Нідерландах запроваджено та реалізуються такі процедурні та інституційні заходи:

1) відкритість та повсякчасне звітування про покарання за корупційні делікти, вчинені державними службовцями;

2) розроблення сучасних систем моніторингу потенційних джерел виникнення корупційних деліктів в органах державної влади та низки заходів у частині контролю за поведінкою осіб, котрі мають взаємини з ними;

3) цілковита формалізація правового становища державних посадовців шляхом закріплення їх правосуб'єктності за недотримання правил професійної етики;

4) спеціалізована форма покарання державних службовців полягає у забороні подальшої діяльності в державних органах, утрата всіх соціальних гарантій, штрафи, відсторонення від реалізації професійних функцій, утрата пенсійного утримання;

5) результати притягнення до відповідальності за корупційні делікти стають відомими громадськості;

6) утворено спеціалізовану службу з протидії корупції, яка є складником усієї системи безпеки держави [11].

Позитивним є досвід запобігання корупційним деліктам у Бельгії. Так, із метою запобігання корупційним правопорушенням до державних службовців застосовують не лише заходи з притягнення їх до юридичної відповідальності відповідно до статей 246, 247, 504bis, 504ter Кримінального кодексу [12] та статей 223, 225, 246, 247 Податкового кодексу Бельгії [13], а й заходи превенції цього негативного феномену.

Із метою запобігання корупції у Словацькій Республіці напрацьовано дієвий механізм превентивних заходів, а саме:

1) встановлення спеціальної лінії, на яку кожен громадянин може надати інформацію в Антикорупційний комітет щодо протиправних дій працівників державних органів;

2) у локальній мережі INTERNET утворено вебсторінку, на яку громадяни можуть надавати власні пропозиції стосовно поліпшення механізму запобігання корупційним деліктам в органах державної влади [14].

Ізраїль є провідною державою в частині ефективності превенції корупційного складника у суспільному та політичному житті. Запобігання корупційним деліктам забезпечується дублюванням контролю за потенційними корупційними правопорушеннями низкою урядових та громадських організацій, спеціалізованими відділами поліції, відомством Державного контролера, котрі є незалежними від державних відомств та міністерств. Отримана шляхом маршрутизації інформація в обов'язковому порядку сповіщається громадськості [15].

Слушним є досвід Польщі щодо втілення антикорупційної політики. Так, запроваджена Антикорупційна стратегія [16-18] передбачає реалізацію таких цілей: 1) постійне вдосконалення антикорупційного законодавства; 2) реалізація сучасного алгоритму запобігання корупції в усіх сферах; 3) ефективно виявлення корупційних деліктів; 4) підвищення рівня правової свідомості громадян; 5) зміцнення та розширення співробітництва між органами правоохорони. Нині у Польщі функціонує децентралізована модель створення антикорупційних інститутів, котра передбачає розподіл владних повноважень між органами правоохорони та державними органами в частині запобігання корупційним деліктам. За такої моделі «...низка повноважень у цій царині поділяється між вищими органами державної влади

(президент, парламент, уряд) та одним (декількома) державними органами, що виконують правоохоронні функції. Зокрема, при президентові Польщі функціонує Департамент державного управління, який спільно з МВС забезпечує запобігання та протидію корупції» [19, с. 34]. Із метою превенції випадків зловживання владою, діяльністю супроти економічних інтересів держави в Польщі активно функціонує Центральне антикорупційне бюро. Водночас активно функціонують структурні підрозділи фінансової розвідки, які, отримуючи інформацію від органів правоохорони, мають можливість здійснювати низку ефективних заходів щодо запобігання та протидії корупційним правопорушенням серед представників влади. У Польщі ефективно функціонує Моніторинговий комітет, до складу якого входять представники недержавних організацій, котрі здійснюють громадський контроль над здійсненням антикорупційної політики. Спектр функцій Моніторингового комітету є вкрай широким - від викриття та документування фактів корупційних деліктів поміж представників влади, розроблення пропозицій до антикорупційного законодавства і до проведення низки інформаційних та просвітницьких заходів, спрямованих на запобігання корупції [20].

Ефективним та змістовним є досвід боротьби з корупційними деліктами у Німеччині. Слід зазначити, що антикорупційна політика Німеччини є превентивною і зорієнтована на реалізацію законодавчих, кадрових, адміністративно-організаційних та інших заходів, спрямованих на мінімізацію зловживання держслужбовцями своїм посадовим статусом. Чільним обов'язком держслужбовця Німеччини є неупереджене та справедливе здійснення своїх службових повноважень лише на користь усього суспільства. Чинним законодавством Німеччини передбачено персональну відповідальність за правомірність їхніх дій у процесі здійснення професійних обов'язків, надання інформації щодо відомих їм фактів учинених протиправних діянь, зокрема корупційних деліктів. Основними векторами антикорупційної діяльності у Німеччині є: 1) вкрай суворі обмеження щодо отримання подарунків та подальшого працевлаштування після звільнення з державної служби; 2) утворення реєстру корумпованих приватних підприємств чи організацій із метою превенції контактів з органами державної влади; 3) створення реєстру посад, котрі найбільш спонукають до корупційних деліктів; 4) постійна ротация персоналу державних службовців на цих посадах [21].

США розробили та запровадили у практичну площину систему дієвих антикорупційних заходів адміністративного впливу не лише в країні, а й за її межами. Історичну роль у запобіганні корупції відіграв Федеральний Закон «Про боротьбу з корумпованими та такими, що перебувають під «рекетирським впливом організаціями», або Закон РІКО. Після прийняття Закону «Про корупцію за кордоном» [22] Сполучені Штати Америки стали лідером у частині налагодження співпраці щодо запобігання корупції на міжнародному рівні.

Так, нині Міністерство юстиції США є координатором та розробником стратегії антикорупційної політики в країні. До основних заходів, покликаних запобігати корупції, слід віднести такі: 1) здійснення постійного контролю за неухильним поданням декларацій державними службовцями; 2) притягнення до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення не лише фізичних, а й юридичних осіб; 3) щорічна перевірка посадовців на поліграфі; 4) цілковита відсутність імунітету в частині притягнення до юридичної відповідальності держслужбовців незалежно від їхньої посади; 5) функціонування інституту інформування про факти корупційних зловживань в органах державної влади; 6) чітке розподілення функцій між органами, котрі провадять антикорупційну діяльність; 7) залучення неурядових організацій до антикорупційної діяльності; 8) надання політичними партіями звіту про фінансування їхньої передвиборчої кампанії.

Грунтовний аналіз зарубіжних моделей і стратегій запобігання корупції дає можливість висувати, що концентрувати увагу лише на репресивному підході під час реалізації антикорупційної діяльності шляхом посилення заходів кримінально-правового чи адміністративно-правового впливу є вкрай невиправданим та одностороннім підходом, а реалізація превентивних адміністративно-правових та організаційних заходів є більш оптимальною та дієвою.

Висновки. Аналіз міжнародного досвіду дає змогу узагальнити найхарактерніші механізми запобігання корупції, імплементація котрих може бути застосовна в Україні, а саме: 1) здійснення низки антикорупційних просвітницьких заходів, спрямованих на зміцнення ступеня громадянської свідомості й популяризації несприйняття соціумом негативного феномену корупції шляхом активного втілення розмаїтих антикорупційних програм та стратегій; 2) активізація ролі громадських організацій як автономних суб'єктів антикорупційної діяльності; 3) надання більшого значення власне

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

превентивним та заохочувальним заходам, аніж репресивним; 4) для більш оперативного реагування на звернення громадян про факти корупційних правопорушень слід розширити кількість Internet-платформ та вдосконалити діяльність інтерактивних сайтів.

Апріорі корупція повсякчас адаптується до наявних змін у макро- та мікросередовищі, тому стратегію антикорупційної діяльності слід реалізовувати з урахуванням наявних національних звичаїв та ментальності та культурного розвитку громадян, цивілізаційної еволюції українського соціуму. Міжнародний досвід запобігання корупції свідчить про те, що загалом немає універсальних алгоритмів запобігання корупції і в органах державної влади зокрема. Застосування та імплементація в Україні низки антикорупційних заходів, котрі позитивно позиціонували високий рівень ефективності, немислимо реалізувати шляхом простого калькування певних компонентів державного або муніципального управління.

Слід вибирати власний шлях, котрий уряд мусить заснувати самостійно на засадах вітчизняного законодавства, традицій, менталітету тощо. Необхідно вибрати власний шлях запобігання корупції з урахуванням міжнародного досвіду.

Література

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 24.05.2022).
2. Abdallah S, Sayed R, Rahwan I, Leveck BL, Cebrian M, Rutherford A, Fowler JH. Corruption drives the emergence of civil society. *J R Soc Interface*. 2014 Jan 29;11(93):20131044. DOI: 10.1098/rsif.2013.1044. PMID: 24478283; PMCID: PMC3928936.
3. Wachs Johannes, Yasser Taha, Lengyel Balázs and Kertész János. 2019 Social capital predicts corruption risk in towns. *R. Soc. open sci.* 6:182103182103. URL: <http://doi.org/10.1098/rsos.182103>.
4. Dragan, O.V., Yermakova, G.S., Chvaliuk, A.M., Kurchin, O.G. and Karagodin, O.V. 2020. Psychological Aspects of Corruption in Public Administration: Case-Study of Ukraine. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 9, 6 (Nov. 2020), 264. DOI: <https://doi.org/10.36941/ajis-2020-0130>.
5. Max Bader, Oksana Huss, Andriy Meleshevych, Oksana Nesterenko. Civil Society Against Corruption in Ukraine: Pathways to Impact. *Legal and Political Challenges of Anticorruption Activities* No. 5 (2019). P. 1-35. URL: <http://kmlpj.ukma.edu.ua/issue/view/11506>.
6. Євробарометр ЄС. URL: https://ri.ro|uk_uk|Євробарометр_про_корупцію-2619066 (дата звернення: 24.05.2022).
7. Corruption Perception Index. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryjnuyattya-koruptsiyi-2021> (дата звернення: 24.05.2022).
8. Transparency International. URL: <http://www.transparency.org/en/cpi/2021> (дата звернення: 24.05.2022).
9. Open Budget Survey 2021: Ukraine // International Budget Partnership. 2021. URL: <https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2021/ukraine> (дата звернення: 24.05.2022).
10. Лі Куан Ю. Із третього світу в перший. 1965-2000 рр. Історія Сінгапуру. Київ : КМ-БУКС 2016. 760 с.
11. Трепак В.М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2(10). С. 233-246.
12. Criminal code of Belgium. URL: https://issuu.com/ethics360/docs/penal_code_belgium (дата звернення: 24.05.2022).
13. Belgian Tax Code. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242695&subID=100102127,100102128#text> (дата звернення: 24.05.2022).
14. Ярмиш О. Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 144-155.
15. Ростовська К. Міжнародний досвід формування та реалізації антикорупційної політики в інших державах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4(12). С. 118-122.
16. Program zwalczania korupcji w Polsce. URL: <https://www.ithink.pl/artykuly/aktualnosci/polska/programzwalczania-korupcji-w-polsce> (дата звернення: 24.05.2022).
17. Program zwalczania korupcji. Strategia antykorupcyjna. II etap wdrażania 2005 - 2009, Warszawa, 2005, 26 s. URL: https://www.duw.pl/files/antykorupcja/strategia_antykorupcyjna_IIetap.pdf (дата звернення: 24.05.2022).
18. III etap wdrażania rządowego planu przeciwdziałania korupcji. URL: <https://antykorupcja.edu.pl/index.php?mnu=112&id=4331> (дата звернення: 24.05.2022).
19. Мельник О.Г. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як вектор формування національної антикорупційної політики в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 32-35.

20. Melezini Mirosława, Sakowicz Andrzej. Opinia o zgodności polskiego prawa karnego z postanowieniami Konwencji ONZ przeciwko korupcji. URL: <https://www.antykorupcja.gov.pl/download.php?s=4&id=16> (дата звернення: 24.05.2022).

21. Дем'янчук В.А. Досвід реалізації антикорупційної політики в Польщі та Німеччині: уроки та застереження для України. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4(80). С. 151-158.

22. A resource guide to the u.s. foreign corrupt practices act second edition chrome-extension: //efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj. URL: //https://www.justice.gov/criminal-fraud/file/1292051/download (дата звернення: 22.06.2022).

*Швець Д. В.,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
ректор Одеського державного університету
внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>*

*Кісіль З. Р.,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора Інституту управління,
психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1405-4547>*